

Nom/Cognom	Luisa Tamarit Borí, “Luisita la Practicant, la xiqueta de Ramonet el de Flores, el mestre”
Títol	<i>Luisa Tamarit, la Practicant</i>
Categories	Veïnat, dona, salut
Data de naixement	Diumenge 4 de novembre de 1934
Data i lloc de l’entrevista	Dimarts 15 de novembre de 2022, casa de l’entrevistada
Equip entrevistador	Etnograma (Nelo Vilar, Laura Yustas)
Enllaç	https://youtu.be/SAsqRcbu8Bw
Extracte	https://youtu.be/yrdGETny7jw

Luisa Tamarit, ‘Luisita Flores la Practicant’, és una dona extremadament afable, simpàtica i de pensar molt jove, que ens va regalar prop de tres hores (i el berenar!) i una conversa plena d’interès i de detalls riquíssims sobre Natzaret i la Punta, el seu poble. El relat del seu ofici mereix estar en totes dels Històries del seu ofici: una exhibició de generositat i de treball per a la comunitat, i un exemple de valentia, d’aquella gent que discretament obria portes i guanyava llibertats per a les dones i per a tots.

D’ella hem de destacar la seua lucidesa i la bona conversa, la vitalitat sorprenent i l’alegria contagiosa, tot això als 88 anys i... amb dos costelles trencades per un bac recent!

Esperem que gaudiu tant d’esta conversa com ho vam fer nosaltres. I per acabar, un xicotet text sobre el seu poble, La Punta, escrit de la seua mà, ple d’afecte per a la seua terra.

Sinopsi

Amb Luisa Tamarit (1934) parlem de la guerra i la postguerra, i com es van viure a sa casa, a la Punta i a Natzaret; dels seus estudis i de l’ofici de Practicant rural, que tantíssim ha canviat; de la riuà del 57 i de la festa de la Mare de Déu dels Desemparats, a on és de Junta des de fa 23 anys.

Transcripció

Contingut

Infància i guerra	2
La dura postguerra.....	3
Estraperlo.....	4
Estudis universitaris	5
La Practicant	6
La riuà	13
La festa de la Mare de Déu dels Desemparats	14
«Yo, Luisa Tamarit Borí».....	15

Infància i guerra

Tu eres Luisa... de apellidos?

Tamarit. I de apodo "Flores".

De apodo "Flores"...

"Casa Flores".

Perquè açò és terreno d'apodos.

Efectivament, l'Horta sí. L'Horta tot són apodos.

I l'any de naixement, no sé si t'importaria dir-lo...

No, per què no? No, ho sap tot lo món, m'agrà dir-ho, i ademés com me diuen que estic jove a l'edat que tinc, m'encanta dir-ho. Jo nasquí el [diumenge] 4 de l'11 del 34. A les quatre del matí. Imagina't. A ma mare la fiu una dona.

Sí, sí [risses]. Ma mare és de la teua edat i se'n recorda de la guerra, perquè el front va estar al meu poble l'any 38.

Sí, jo me'n recorde. Jo me'n recorde que la meua iaia, quan venia...

"La Pava".

"La Pava", això és, "la Pava". Anava per dalt [es referix a l'avió Heinkel He 46, un monoplà alemany dissenyat en 1931 per a realitzar missions de reconeixement aeri].

M'agarrava i me ficava baix del llit, perquè diu que la metralla... Entonces tu saps que els matalaps eren de llana casi tots, que això ho fomentava i no dixava...

Parava la metralla!

I me ficava baix del llit. D'això me'n recorde perfectament. I quan me duia... ací en Natzaret teníem un refugio i allí en la Punta n'hi havia un atre però molt xicotet. I se n'anàvem allí.

Clar, perquè el ser la població dispersa un poc...

És que açò... antes el alcalde pedàneo no estava en la Punta, estava ací en Natzaret. Però clar, a l'atribuir açò a València ja perteneixem a València i l'alcalde és el de València.

En la Punta la guerra tampoc va...

Allí hagué algun... caigueren bombes. El meu auelo morí en el primer bombardeo de mar, allí en Calabuig, el mataren... Ell era pesaor del moll, i en el primer bombardeo de mar m'auelo morí, ell i vàrios companyeros que eixien. I vivien en la Punta, en una barraca.

Clar, és que tota la part de mar i del port i tot això...

Vam tindre bombardeos... Ací estiguérem assetjats a muntó pel port de mar. Com passaria ara. Ací en Natzaret les casetes eren baixetes totes en aquella època, eren totes de pescaors, estava el port, els portuaris, que no n'hi haven tants com ara n'hi han, ara n'entren molt més perquè són de molt més llarg tonellatge, però entones pues no, n'hi haven menos barcos i hi haven pesaors... Era distint a la vida de ara. I claro, el bombardeo vingué per ací i fastidià a muntó. Tirà moltes casetes de per ací, i hi hava... a on estan les finques de la baixà del pont, Stella Maris, allò era un xalet. Que per cert, hi ha una cantitat d'aigua, o sea que abastix a dos-centes coranta viviendes. I han vullgut ficar el aigua potable en moltes ocasions i no li l'han pogut ficar perquè proven l'aigua i l'aigua és bona. Diu que mana com si fóra el cos d'un home. Anys i anys i anys, i és un pou artesià.

Ui, què maravilla, quina sort, mare meua!

Pues sí, perquè allí hi ha dos blocs, el norte i el sur, hi ha cinc escales, que cada escala té vint viviendes, són cent, cent en uno i l'atre i les plantes baixes. Dos-cents vint... És un niu de tot, però és que és un poble.

Clar, hi ha gent allí concentrada...

Efectivament, ahí hi ha de tot, de tot lo que vullgues demanar. Però vamos, aixina està.

La dura postguerra

La teua família eren llauradors d'ací de la Punta?

No. Mon pare era mestre. Mestre d'escola.

Ah, per això eres una persona il·lustrada.

Ui, jo sóc... Mon pare era mestre i mon iaio era pesaor del moll, però mosatros vivíem... mon pare era opositor del 36, sigué eliminat en aquell període per la zona... els destituïren a tots d'aquella convocatòria, i passàrem a muntó, en la postguerra se passà a muntó.

Una depuració terrible.

Lo que passa que en vez de viure... de no viure ací, a viure en la Punta... en la Punta pues claro, tenies un trosset de terra, [5 min.] criaves gallines, criaves patos, que ací tamé n'hi haven... I d'ací venien a dur-mos el peix que peixcaven els peixcaors i canviàvem, féiem troque: mosatros els donàvem quereguilles o cebes i ells donaven... duien un poal amb un plat i t'abastien: "bueno, pues mira, jo tinc estes poques quereguilles. —Pues tens d'açò, tens d'allò...", i negociàvem aixina. Aixina sigué.

Ja te dic que mosatros mon pare era mestre i teníem una escola en la Punta. Quan vingué la guerra destituïren als mestres i mon pare pues no podia exercir. I com la cosa canvià, com ara la època de les crisis i de les coses, pues mosatros se'n tinguérem que anar a la cambra de m'auelo a viure, perquè si no no podíem viure. I una cambra [*a les nostres comarques es diu "cambra" al pis superior d'una casa, baix la teulada, generalment sense distribuir, a on es guardava la collita i eines de treball*] tu saps lo que és? Pues bueno, pues era aixina. Mon pare tingué que dividir els quartos pa poder conviure, ell poquet a poquet. No teníem vàter, no teníem aigua... La convivència molt mal.

Una depuració duríssima. I en la Punta hi havien escoles per a...?

Sí, mon pare estava de mestre en una de les escoles, lo que passa que mon pare dixà d'exercir en ixa època, i entonces no el dixaven treballar en casi res. I treballava clandestinament, en casa pues tenia un grupo de xiquets, i jo después tamé me fiquí amb ell, a ajudar-li, i férem prou de labor allí, i aixina passàrem la vida.

Tu sí que vas anar a escola en la Punta, claro, entonces.

Sí, però espera't, que mosatros, mon pare donava lliçó, igual que jo después, amb una cadira trencà a cada banda, i de cadira a cadira un tauló d'ixos grans i aixina se sentaven, els xiquets. En aquella època se passà a muntó, en la postguerra. Se passà a muntó.

Estraperlo

Sí, sí... Molt d'estraperlo...

Uh! Recorde jo una anècdota de mon pare, que jo era xicoteta —entonces era xicoteta, hui sóc xicoteta però d'estatura, no d'edat [risses]—... recorde que mon pare... pues ma mare picava arròs, de càscara a blanc, i el dúiem a estraperlo a... venien uns barcos i hi hava una casa que el dúiem a estraperlo, que es dia d'estraperlo, i entonces estava ací la guàrdia civil, que encara està però no tant, i mon pare duia un saquet en el muscle amb arròs, i el dúiem... i a mi me dien: "tu vente detrás y si ves que al papá lo paran..." —perquè en ma casa ma mare era xurra, era de Bunyol, que tu saps que Cheste, Chiva i Bunyol parlen el castellà però són de València; ixos són els xurros, i ma mare era xurra, i clar, en casa se parlava el castellà, fora de casa parlàvem el valencià. Ma germana i jo encara parlem el castellà, però si se dirigim a un altra persona parlem el valencià. I mon pare pues duia arròs pa anar a l'estraperlo, que entonces dien. I mos parà la parella de la guàrdia civil, para a mon pare. I mon pare me dia, i ma mare: "si tu ves que os paran te vas corriendo a casa y llamas al tío Jesús", que era uno que vivia allí en l'horta i ixe anava después a traure cara per ells. "Però tu correguent te'n vas, i vens i ho dius". Jo anava darrere de mon pare. Mon pare ve la parella i li diu: "¿qué lleva usted ahí? —Dice: cebollas. —¿Cómo que lleva cebollas? —Sí señor, cebollas". I toca i

clar, tocaven que era... el sentiment d'una ceba a un gra d'arròs imagina't tu el plan. Diu: "usted no lleva cebollas. A ver, baje el saco", mon pare baixa el sac. "Dígame qué lleva ahí. —Dice: cebollas. —Destápele usted", mon pare això ho contava i jo... un susto. Obri el sac i clar, era arròs blanc, i fa: "Això què és? ¿Eso qué es? —Dice: es que usted no me deja terminar de hablar. Yo quería decirle que cebollas tenían que ser, y no son" [risses]. I el pobre...

Què valent ton pare tamé.

Valent? Ai, pobret! Morí molt jove.

Estudis universitaris

Però bueno, vas estudiar, vull dir...

Jo estudií, jo anava a la facultat i anàvem a peu, perquè entones tenies que vindre de la Punta, agarrar el tramvia ací a Natzaret, perquè allí no n'hi havia mig de locomoció, i clar, tenies que pagar, i com no podies pagar... aquella vida és que va ser molt crua, eh? Molt. Sí, sí. **[10 min.]** Entones venies ací, i clar, jo me n'anava per allà, per vora riu, vora riu, a Russafa, i en Russafa a la facultat. I recorde que una vegada me va trobar un companyer, i compràvem uns boletos que eren les fires, i me tocà una bicicleta. Quan jo vaig vore la bicicleta... què alegria me donà! Els dinés que duia que era pa comprar-me l'almorzar o no sé què era, li'l doní d'alegria i me'n vinguí amb la bicicleta a casa [risses]. Sí, és que era una vida tan distinta a l'actual. Molt distinta en tots els sentits. És normal, el progrés du açò.

Era un atra civilització.

Era un atra, és que ara quan vosatros... ara sou jóvens, i quan alplegueu a majors vos passarà idènticament igual. Vindrà un altre periodo de època, un altra... i canvia tot, totalment canvia.

Va molt apressa.

Si va apressa? Dis-m'ho a mi, i te contaré un xiste. La Mare de Déu! Açò se pasen els dies, els mesos, les setmanes...

Me se n'ha anat el dolor d'esquena! Ah! [risses] Pues això.

Bueno, en Enfermeria seríeu tot xiques en aquell temps?

Bueno, entones no era Enfermeria, era Practicant. Encara estava Don Emilio Selma, i era pues un home que era molt rígid, i no consentia que les dones estudiàrem en aquella època. Ui, sí... és que clar, és el periodo de temps. No ho consentia. I jo fiu un examen... fiu ingrés pa fer... jo volia Magisteri, mon pare volia que fera Magisteri, i jo fiu el ingrés de Magisteri, pa... Me preparí l'ingrés i me presentí a Magisteri i l'aproví. Digo: "papá, ¿por qué no me presento a Practicante, que el mismo exament... el mismo ingreso me vale para Practicante? —Dice: pero, Luisita, si tú no sabes nada, si tú no has estudiado absolutamente de la parte de la patología de lo que es la enfermedad. No lo debes de hacer. —Yo digo: papá, yo me presento, y sabes qué te digo, que si me suspenden a septiembre ya sé por dónde funciona la cosa". I me presentí. Al l'entrar hi haven uns companyers i estaven amb uns papers i me diuen... digo: "uy, ¿qué estáis mirando? —Dice: estan preguntando mucho el hígado. —Yo digo: pues yo no sé nada del hígado", claro, de la patologia ixa no sabia res. Digo: "yo no sé nada del hígado. —

<https://natzaretpedia.com/arxiu/luisa-tamarit-practicant/>

Dice: ¿quieres leértelo?”, i m’ho vaig llegir, i me n’entre. I mon pare: “no debías de ir, Luisa. No debías de ir. La verdad es que no te debías de presentar, porque no estás preparada, no sabes nada de fisiología ni de higiene ni de nada de lo que en realidad toca tu materia. —Papá, yo me presento”. I entonces era pues una sala gran i podien entrar el personal allí a oír, i era escrit i oral. Fiu el escrit, passí l’escrit i passí a l’oral, i l’oral hi havia una taula i hi havien distints professors allí. I clar, jo en Història me defenguí, perquè ho tenia preparat pa l’atre, de cara a la assignatura, i alplegue al de Fisiología e higiene i me diu: “a ver —és que odiava... odiava a les dones; me diu: a ver, háblame del hígado”. Ai la Mare de Déu! I jo contestí: “el hígado? El hígado es la glándula más voluminosa del organismo, se encuentra situada... —I dice: ¡no me diga usted la situación! ¡No meta usted la pata! A ver, dígame usted las meninges”, i jo què sabia lo que eren las meninges, jo sabia... Dic: “no, las meninges pues mira, es la enfermedad que la cogían mucho los niños pequeños y se llamaba... y cogían la meningitis. —¡Burra! ¡Es usted una burra! ¿Y usted sabe dónde mando yo a las burras? —Digo: yo no. —Dice: A zurcir calcetines. ¡Váyase usted! ¡No me diga nada más!”, i me n’aní, me n’isquí plorant, i mon pare: “ja te decía yo que no vinieras. Ya te decía yo que no vinieras”. I se’n vinguérem a casa.

Bueno, pues tot això. Pues això sigué, i me n’aní a casa, se n’anàrem a casa, escomencí a estudiar les meninges: piamadre, duramadre, aracnoides, me passí un estiu de por, i quan ja alplegàvem prop de l’examen... jo és que no arpleguí la papeleta, era apto o no apto. I me n’aní a arplegar-la per a poder presentar-me en setembre. Quan alplegue al bedel li dic: “a ver, por favor, una papeleta a nombre de Luisa Tamarit. — ¿Tamarit cómo? —Dic: Tamarit Borí. —Escomença: aquí no hay ninguna papeleta con “no apto” [15 min.] al nombre de Tamarit Borí. —Yo digo: pues a... pues tiene que estar porque a mí me suspendieron, así es que...”. Me busca i havia aprovat. Aproví. Después d’empapar-me tota la “fisiología e higiene”, después va i aprobe [risses].

Bueno, en fin, tamé serviria per a...

Aixina és que anàvem allí a la facultat i aixina. Però amb moltes calamitats, perquè la vida nostra pues no ha segut molt fàcil. La postguerra sigué un poquet difícil.

És veritat que en aquell moment estaven per una banda els practicants, que és veritat que eren més hòmens, i después estaven les enfermeres que... les enfermeres eren tot dones.

A vore, entonces se era practicante. S’estudiava Superior i Fisiología e higiene de quinto, i después passaves un examen que feies... un examen magisterial i ja entraves a formar part. I en dos cursos feies lo de practicante. I jo fiu en dos anys... pues en juny feia una cosa, me presentava de les dos, suspenia de comare, aprovava... i en después en setembre aprovava comare. I en els dos anys fiu comare i practicante. Clar, el temps canvià i és quan ja el títul se va convertir en... ja no se dia practicante, se dia ATS. I jo pues convalidí el títul. Convalidí el títul per el de ATS i después el d’Enfermeria pa poder treballar.

La Practicante

I supose que molt prompte a treballar.

Com hi havia necessitat me fiquí antes d'hora. No me pegaren perquè no vullgueren. Hasta que me puguí col·legiar pues claro, jo pues li ajudava a mon pare, donava classes de batxiller i preparava als xiquets... I claro, te torne a dir, aquella vida era distinta a hui, claro. Però jo m'he defés sempre, he anat en bicicleta per ahí de casa en casa i de món en món. Però claro, com més m'he relacionat jo ha segut en la Punta, i después vinguí ací... bueno, jo vinguí ací un poquet antes de casar-me. Mosatros vivíem en un caseta... bueno, en la cambra, que s'arreglarem... Per cert, en aquella cambra vivíem les gallines, els patos i mosatros tots junts. I les rates per dalt! Perquè teníem un cielo raso. Ja te dic, que aquella època sigué de por. I ja después ja se'n vinguérem ací, vinguérem a viure a Natzaret i ací és... Faltà mon pare ací, faltà ma mare i faltà el meu home, tamé jove. I ací estic jo, donant que fer. Donant que fer.

Bueno, i que dure bona cosa, mare meua!

Donant que fer.

I com a practicant vas treballar ací?

Jo me fiquí... Bueno, me vaig casar i el meu home no volia que anara a un centre oficial, perquè dia que totes les enfermeres se liaven amb els... és la capacitat en aquella època. I jo pues no me fiquí a treballar en els centres. Me col·legií i ja me'n vinguí ací i fiquí una planteta baixa i punxava de... particular. I ja después convalidaren el títul i jo per no perdre la legitimitat pues ja me... ja vaig fer lo de ATS, convalidí el títul i después convalidí l'atre pa no quedar-me darrere, pa poder entrar. I Ja quan jo tenia casi cinquanta anys el meu home no volia que treballara, i jo li dic al meu major -estava en la facultat d'econòmiques-, i me diu un dia: "mamá..." —a vore si xarre massa!

Què va, què va!

El meu major pues estava en la facultat d'econòmiques i ve a casa i me dice: "mamà, tengo una compañera que su novio es ATS, y está en el Clínico, y están preparando unos papeles para poder entrar". I jo feia: "i per què jo no tinc que poder anar a centres?, tinc que anar per ahí apujant i baixant escales, que entonces no n'hi haven ascensors, i anar sempre en bicicleta, en nadal, cap d'any, reixos... sempre tenia... I ara no se punxa, eh?, però en aquell entonces era una barbaritat. En aquell entonces se punxa moltíssim, moltíssim! I jo tenia sempre cola. Bueno, pues nada. Aplegue un dia i teníem... férem un xalet mosatros, que férem des de baix, poc a poc, i estava el meu home, se n'anava amb els meus fills allí, i jo un dia vaig a... li dic al meu Juan Antonio, dice: "averigua la documentación que hace falta, que la mamá se va a presentar. [20 min.] —¿Se lo vas a decir a papá? —Yo no. Tú pregunta la documentación". M'ho digué, escomencí a preparar-me la documentació i la presentí, en el Clínic. La vaig presentar. "Mamá, ¿no se lo dices al papá? —Yo no. Yo no le digo nada. Pero ¿tú te crees que la mamá va a salir ahora con la edad que tiene con respecto a la gente joven, que está más al día y más actualizada me van a llamar a mí? A mí no me van a llamar. Pero mamá lo presenta". Ve un dia i me fa: "mamá, estás en la lista. Has salido en la convocatoria de la lista, y estás allí". Yo digo: "mare meua! —Y dece: ¿ahora qué, te arrepientes? —Digo: yo no. Pero tú hasta que no me llamen tú no le digas nada al papá" [risses]. I aixina ho vaig callar, hasta que un día me vingué una carta pa que entrara a treballar allí. Clar, jo tenia el màxim de col·legiació, tenia perquè clar, tants anys treballant per cómpter meu jo tenia molta col·legiació. Después tenia.. tenia tamé, a vore, dos punts per comare, pel títul de comare, un punt per residir en

València... i clar, treballí algo pals companyeros en la Seguritat Social, i clar tot això m'ho valoraren en punts i entrí. Me ve la carta pa treballar, i era en estiu, i estàvem en el xalet. I jo no sabia com dir-li-ho a Antonio, al meu home. Dic, ai Mare de Déu! Com que ell estava regant i jo estava regant plantetes, i li faig: "Antonio, el dia uno de junio empiezo a trabajar. —¿Cómo que empiezas a trabajar? —Empiezo a trabajar. —¿Dónde? —Digo: en el Clínico. —¿Tú estás loca? —Digo: yo de loca nada. Empiezo a trabajar. —Dice: pues mira, fondas aún hay. —Dic: pues búscatela, la fonda, porque lo que soy yo me voy a trabajar".

Sí, senyor!

I aixina me n'aní a treballar. Aixina entrí. Lo que passa és que claro, no puguí conseguir tota la jubilació, perquè ja entrí més major. Si eren els últims quinze anys... pero gràcies als últims quinze anys que treballí jo, amb ajuda de la jubilació d'ell tinc una jubilació un poquet raonable, si no m'haguera quedat a l'altura del betum tota la vida treballant. Però que nada, que no me dixava. Pues hala, i m'ixqué prou bé.

Entonces els practicants... jo pensava que formava part tamé de la Seguritat Social o alguna cosa aixina...

Sí, lo que passa és que és com els títuls que van canviant i se diuen hui d'una manera i después necessiten un atra... A vore, pues si n'hi ha un examen fiquen un atre, lo que vos passa a la joventut. Entonces practicante era pues igual que ara, lo que passa és que eren estudis menors. Hui estan molt més classificats, hui estan molt més dotats. Hui ja té que ser uno superior i.... jo fiu el Superior, però de totes les maneres necessiten el superior i después... és més cru i més difícil que antes. Antes era més fàcil, ja veus a mi, dient-me burra i enviant-me a cosir calcetins me donaren el.. m'aprovaren. Tu imagina't. L'alegria que jo m'enduguí quan vaig vore que en vez de "no apto" estava "apto". Me n'aní a casa poc contenta, com quan me tocà la bicicleta [risses]!

En què consistia la faena de practicante, a banda de punxar? M'imagina que...

Bueno jo, és que... el carrer pa punxar és més pesat. Perquè jo quan entrí en el centre, en el centre anava d'un puesto a l'atre perquè clar, jo no tenia la plaça fija, a l'entrar aixina jo no tenia la plaça fija. Però de un... per exemple, del Clínic passava a distints... o a urgències, o a dinàmica, o a pediatria... anava rodant. I quan... a vegades he anat a tots els ambulatoris de Paiporta, de Picassent, d'Alcàsser... Jo he rodat molt, he rodat molt per ahí. He rodat a muntó. I era, pues claro, jo quan no aní... hasta que me col·loqué en el centre pues jo per l'horta no podia anar a peu perquè d'una casa a un atra... No era com ara, ara és més junt tot, però entonces estava tot separat. I anava en bicicleta.

Clar, molts camins de terra, m'imagina...

Molts. Aire... No veus com tinc la cara de tacà? Pues jo li he demanat a la de la pell, li he demanat moltes vegades, digo: "dame alguna crema, algo habrá, aunque la tenga que pagar, para que me aclare la cara. —Dice: el cutis no perdona, y a ti te ha dado mucho el sol". Jo he anat en bicicleta i a peu per els camins, i amb aigua i amb neu, i amb vent...

Quan plovia tamé.

Igual, igual, banyant-te. Jo me cansí, per això jo li plantí cara a Antonio. [25 min.]
“Bueno, aquí no, aquí se ha terminado ya”, entonces tenia jo sobre cinquanta anys, imagina que en tinc ara huitanta-huit. Açò fa trenta-huit anys en arrere... Més.

I l'horari laboral era disponibilitat casi completa, m'imagina.

Entonces jo no pagava Seguritat Social, jo no pagava res, és lo que jo li plantí cara a Antonio. Perquè jo entonces treballava, però no era clandestina, jo treballava estant col·legià en el Colegio de Practicantes. Però de practicantes perquè entonces era aixina. Después canvià i anaren canviant. I jo pues cobrava... en un puesto com me donaven quatre tomates i un pepino pues no cobrava res; en l'atre era família, no cobrava res; el atre era pobret i feia: “pues doneu-me lo que vullgau”. Jo no he cobrat mai un sueldo fijo. Hasta que no estigui treballant en el centre.

Me referia a que havies d'estar disponible sempre.

Sempre, ahí no n'hi hava... ja t'he dit que ni nadal ni cap d'any ni reis ni res, perquè entonces se ficaven... els primers antibiòtics que se ficaren eren a hores, i se duïen de fora. I era una selectivitat que no podies dixer-les. I tenies que anar a les cases a l'hora que te tocava. Me quedava a dormir i m'ixia...

Això ho hem sentit contar, clar: quedar-se a dormir amb el malalt...

Sí, sí, sí. Quedar-se en les cases allí. I les comares igual, les meues companyeres... Ací estava entonces Paquita Morales y Paquita Vázquez, ací en Natzaret-Natzaret, que eren practicants i comadrones com jo, que eren de la meua època, de la meua selectivitat, i les pobres pues... pues aixina vivíem. Era molt distinta la vida. Igual que el metge. Hui en dia pues, claro, tots se queixem i faena... perquè el valor de l'enfermera és més potent i tenia que ser més agraït de lo que és. Perquè el metge diagnostica i veu al malalt, se pot o no se pot equivocar, però lo que és el tractament el du l'enfermera, i els problemes són pa d'ella. Són pa d'ella, perquè estan ahí a les hores que els diuen i si ho paguen... si no els crides, i un fallo enseguida tens un problema. Jo n'he tingut de problemes en els centres.

Què història... més interessant per atra banda, pa mosatros, vamos. És una història de vida curiosa.

És que claro, és la edat. La edat és distinta, i claro lo que contes d'aquella època no era agradable. Era més pesat que hui, d'un atra manera. Jo l'he viscuda molt a gust, i jo recorde la meua infància amb molt de carinyo. Jo sóc molt amant i molt amant de l'antigüetat, perquè en realitat, escolta, és el passat, però és el futur present. Els que venen darrere van evolucionant, però a banda de que evolucionen, lo que se dixa arrere són els ciments, sempre és lo que s'ha fet, i sobre això se va... com en tots els puestos, se va distribuïnt i se van formant atres coses. Però si no haguera un arrere no hi hauria un avant. I si no anàrem pues, claro, dient-ho, pues les generacions anirien perdent... com en totes les coses, les cultures i tot, les històries, les religions...

Supose que com a sanitari les condicions higièniques a vegades... amb animals dins de casa...

Animals dins de casa, i entraves a les cases i era tot teu. Jo recorde anar per l'horta punxant i entrar, clar... allí, normalment, en l'horta, en l'horta, te parle de l'horta, Natzaret era més pobra, però a l'horta n'hi hava gent molt rica: Jardí de San Valero,

Grues Alapont, Martinot, que ara estan... hui els nets... això eren casones antigues que se convivia ahí, i era tota gent en molt bona posició... ahí n'hi havia gent —a banda de que tamé en tots els puestos n'hi han pobres com mosatros, ixa gent era gent que arrastrava dinés. I clar, jo recorde haver entrat a les cases, entrar allí i vore... perquè quan entraves a les cases era una casa familiar, no era una casa com ara. Ara entre igual, però a vore, no és igual. Antes un poble era una família. Tant Natzaret... ací era pues un barri de pescaors, a on per exemple, jo sóc clavariessa de la Mare de Déu dels Desamparats vint i pico d'anys. I és una agrupació però antes eren tot, tot, tot... aixina com ara ací tens a tanta gent de fora, que hi ha molta gent de fora, [30 min.] entones eren tots pescaors i eren tots... eren una família. Pues igual passava en l'horta, que eren tot una família. I anàvem per les cases i anàvem punxant, i anava jo a lo millor a la casa i jo sabia a on me tenia que col·locar, que és a on tenia jo les meues cosetes pa punxar-lo, i me dedicava a entrar allí, a lo millor un puesto era el quarto, l'atre... I anàvem allí i a lo millor pues entraves allí a l'habitació i tenies pues pulseres i sortijes, o havien vingut del Mercat Central o del Mercat d'Abastos, que allí s'anava molt al Marcat d'Abastos, i dixaven els dinés allí damunt de... i tu els veies i feies: "Mare de Déu, ací falta algo i después ho pague jo". I feies: "tia Rosario, o tia Fulana", perquè allí tots eren tios: "que ací té dinés. —Sí, sí, ja ho sé, Luisita, tranquil·la". Era distint. Hui en dia això ja no se pot fer, però entones se feia. Era un... tota una família. Hui ja no se pot fer. Eixien a sopar o a dinar al carrer, ací al carrer de la Pilota, que és este carrer d'ací. Eixien pues a sopar i a dinar. A dinar no tant, però a sopar eixien les famílies, cada u amb la seua tauleta i les seues cadiretes i a la fresca, però hui això ja no se veu. Ni se veu ni se pot.

I les practicants teníeu dividit d'alguna manera? "D'ací pac allà pa tu..."

A vore, no, no, no, no. Ahí tu te tenies que guanyar a la gent. A tu te cridaven: "Ui, a tu qui te punxa? —A mi me punxa Luisita. —Hale pues, va. —Qui te punxa, la xiqueta de Ramonet el de Flores, el mestre?", que era mon pare. Com mon pare era d'allí, m'auelo era d'allí i tots eren d'allí, pues: "a tu qui te punxa, la xiqueta de Ramonet el de Flores el mestre? —A mi sí. —Ai, a mi me punxa la de Llom. Pues...", i clar, cada una tenia pues la predilecció per una persona i anaves distribuint-te, i t'ho apuntaves en una llibreta els dies que tenies que anar, i... I aixina vivíem.

I el sistema este de "iguales" [les "iguales" era un pagament periòdic a metges i practicants per garantir l'assistència en temps en què no hi havia Seguretat Social]?

Jo no apleguí a tindre iguales, jo lo que me fiu en açò de les... les coses particulars com ASISA, ADESLA, entitats particulars, jo m'apuntí a ASISA i jo pues sempre punxava als mestres que estaven en aquella part d'allà me perteneixien i la guàrdia civil. I alguno que del poble però normalment la guàrdia civil i els mestres eren com abonats meus, però no eren abonats, perteneixien a ixa entitat i jo els tenia. Lo que passa que en vez de cobrar-los jo lo que volia pues entones feia un recibo que jo tenia i en ixe recibo después jo anava a cobrar-ho. I cobraves pues això, no tenies un preu fijo. Jo tenia per exemple una aueleta que venia a pendre's la tensió totes les setmanes dos vegaes. I me dixava un cèntim, de la època d'ella. I venia pues a lo millor dia sí, dia no, quan li pareixia, dos vegaes a la setmana. I li dien Rosario, i li feia: "tia Rosario, ja està ací? —Sí, xiqueta, pren-me la tensió, a vore com estic". Li prenia la tensió i li ho dia i me dixava... "no cal, no cal, enduga-s'ho, enduga-s'ho". Però no, ho dixava [risses]. I después ja te dic, com t'he dit antes, que anaves a les cases i uno perquè era família, l'atre perquè

era amiga, l'atre perquè eren pobres, feies: "ai, dóna'm lo que vullgues. Pues és igual, diga-ho, a l'atre viatge". I aixina se treballava antes. I el que més podia pa d'ell. I a robar al Banc d'Espanya que és a on estan els dinés [risses].

Antes públicament tu veies que atropellaven a algú, jo encara a vegades —ara ja no, ja no vaig, ja no m'acoste, però antes t'acostaves i feies: "perdona que soy practicante", o "perdona que sóc practicante". Te dixaven pas, el miraves...

I aixina anaves, se treballava aixina, pues t'acostaves i te preocupaves i traïes aigua, ho netejaves un poquet... Ara hui pues ja no, perquè immediatament crides a la policia o crides al centre i venen, els arrepleguen i ja està.

No sé si els practicants teníeu relació amb els metges o...

Antes, per exemple tu saps massa que en aquella època una comare era una persona que no era comare. Assistia a moltes persones per part d'elles. I les practicants en els pobles, particularment en els pobles exercien moltes vegades de metge, al no haver suficient metge pa la localitat o lo que fóra s'ajudaven molt. Tot això s'ha perdut. És molt distint, la vida és molt distinta, i clar tot això s'ha perdut, però antes se feia aixina. Jo recorde, ja te dic, anar en bicicleta de una casa a l'atra i... una vegada este... **[35 min.]** a vore, una família que eren... poc asseats, digam-ho aixina. I l'atra casa del costat, la tia Julieta, era massa asseà. I jo anava... me n'anava d'ací per el matí quan ja vivia i me n'anava a l'horta a punxar. I quan aplegue a la casa... ací almorzava, allí dinava, a l'atra banda sopava. I me diu la tia Concha... i estaven fent en la fogata, estaven fent... antes hi havia un allar i en el allar hi havien... foc normal amb unes cassoles negres i allí quereguilles, pues fregien i ficaven allí pues ous dixats caure o botifarres, llonganisses, i estava de bo... Ixos pans fets al forn de la mateixa casa... Estava tot molt bo, i ho aguantaven en paneres. I aplegue ja al de la tia Concha i veig allò i me fa, diu: "Luisita, assentat que anem a almorzar". Pues bueno, a assentar-se a almorzar. Me fiquen un cantellet i què bo, què a gust m'ho mengí. Me'n vaig al de la tia Julieta, que era al costat, i allí pues clar, una taula però plena de trastos, allí no et podies ficar, ho apartaven pa ficar-te, i aplegue a casa de la tia Julieta i me fa: "hala, vale, que la tia Julieta fiu ahir titaina i te n'ha guardat un poquet pa almorzar". Jo dic: "ai, tia Julieta, he almorzat al de la tia... —Cotxina! Xica! Xica, cotxina, i tu allí no t'ha donat asco menjar, amb tanta merda? —Dic: no, tia Julieta, el foc s'ho menja tot". Allí fregint fregint pa què? Pues ixa era la vida de antes. Com a practicante i com a tot. Anècdotes, cases, de un puesto a atre... Molt distint a d'ara. Jo he viscut, per sort o desgràcia, les dos èpoques de moment. I clar, perquè he estat en els centres i he estat en el hospital, i he estat en els centres de salut i he estat en tots els puestos, i clar, has tocat molts pobles però no és ja igual. Allò era una família. Per lo menos els poblets com mosatros, de l'alrededor de València. I l'horta, l'horta; l'horta és el tot.

Sí, sí, i el món agrícola tamé, perquè la gent està molt apegà a la terra...

Uf, allí era tot terra. Lo que és un crim que l'hagen desfet. Perquè ixa terra era molt productiva. Lo que queda és igual. Perquè darrere de una collita, no és com els altres puestos, plantaven atra a lo millor. Encara no has llevat ixa i ja havien plantat plantetes pa que anaren fent camí. Una terra rica. I això el progrés ho ha desfet. Això ho ha desfet, perquè l'horta s'ha perdut casi. No han fet res i sin embargo s'ha perdut. I la Punta la dividiren, i...

Què avorrit deu de ser per a vosatros tot açò!

Avorrit? És apassionant, al contrari, al contrari! De veritat.

Ai, què teniu que dir? I que sóc guapa i jove i bonica i tot [risses].

No, no... és la veritat. Ademés a mi el tema de la Punta i la ZAL és un tema que me toca especialment, perquè a més he vist tanta...

Jo ho he viscut molt, ho he viscut molt.

...ho diu molta gent: és que tenia un metre de terra cultivat més de cent anys... i a més t'ho expliquen davant de la terra plena de formigó.

I ademés, carinyo, que allí ficaven un ferro i eixia l'aigua. Perquè València és rica en aigua. I que hàgem aplegat a lo que hem aplegat... És una tristesa, però clar, és el progrés. És el progrés, i la vida té que prosperar. I és normal i lògic, però clar, els que hem viscut aquella època no és que... jo m'adapte, perquè jo m'adapte, i és la vida actual. O te renuevas o mueres, i com no me vull morir, pues estic donant pel sac [risses].

I els practicants tenien alguna relació amb les matrones, o eren faenes separaes totalment?

A vore, entones el practicant -que jo tinc ahí el títol que vos el puc ensenyar-, fica "practicante autorizado a asistir partos normales". O siga, que un practicant en un poble ho feia tot. Perquè entones no hi havia atra cosa. Entens? Perquè els metges eren comptats i clar, era molt difícil. Clar, la Coscollá vos haurà contat una vida distinta, perquè ella això no ho ha viscut. Però a pesar de tot, ella... què tindrà ara, a punt de jubilar-se, estarà, la Coscollá? [Amparo Coscollá](#), sí, estarà a punt de jubilar-se. **[40 min.]** Però tu fija't, de tindre 65 a tindre 88... Ixa època de darrere... ixa la he viscut jo.

...és un atra època, és un atre món, sí.

Claro, què va, molt distinta. Jo después l'he viscuda com l'ha viscut ella, perquè jo fa que me jubilé... vint-i-dos anys. Que jo ara quan vaig per eixemple ahir que estiguí en... Jo he viscut les dos etapes, aquella etapa individual, de vida distinta amb la gent, a col·locar-te, que m'alegre haver anat, perquè m'alegre haver estat, perquè has conegut un atre estar. Més net, més d'un atra manera. Però no me olvide de lo antic. No m'oblidge de l'antic.

Lo que tamé hi havia ací era molt de xabolisme, jo no sé...

A vore, és que jo no crec que hi haguera... Jo no ho crec. Jo no ho crec, perquè ja te torne a dir, i t'ho he repetit en vàries ocasions, que antes estàvem molt units. Era una família. Era molt distint a hui. Hui tens molts amics, jo ne tinc una animalà, però a vore, cada u pensa d'una manera, tots tenim les nostres relacions particulars amb distintes... Però entones no, entones és que tu volies a tots... tu anaves a casa de una, i la sogra i la nora. Entones què passa?, que la sogra te parlava de la nora, i la nora te parlava de la sogra. Però tu no parles a la sogra de la nora ni a la nora de la sogra perquè si no no podries anar a punxar-les, perquè seria una guerra mundial. Aixina que tu t'enteraves de tots els misteris i de totes les coses però no podies contar res, perquè si no no eres... claro, que no estava bé. Però practicant antes... és que tot és similar, lo que jo te

puc contar d'aquella època és aixina. Jo crec que tu te'n vas a la Punta i preguntes per mi i tot lo món suppose que te parlarà bé. Suppose si no m'enganye. I tu vens ací a Natzaret i preguntes per mi i suppose que ningú te parlarà mal. He tingut distintes vides però jo... te tens que adaptar a la vida actual.

La riuà

I la riuà? Aquella riuà famosa de l'any 57?

La riuà crec que sigué...

...va arribar a la Punta, tamé va fer molt de mal.

Sí, a mosatros mos aplegà. I en els camps va fer algo de mal, eh?, prou, prou de mal. La riuà, sí, en el any 57 crec que va ser. El 14 o 15 de no sé quin més de l'any 57.

En octubre.

El 13 o 14 d'octubre, no recorde l'any exacte, i... en el any 57, sigué la riuà. La riuà mos aplegà allí, perquè el riu se desbordà i allí hi haven animals i haven tot i hi hagué prou de mal, feu prou de mal. Aquella riuà feu prou de mal.

I vau arribar a estar incomunicats...

Sí, sí, sí. Venien els helicópteros. Per eixemple mon pare pues arreplegà tres o quatre xiquets i els teníem en casa, i venia un helicóptero i se'ls enduia, però estigué prou... És que mosatros estàvem en la banda de baix, Valladar. Pues ahí passava la sèquia comunal, que és la sèquia que passava tots els residuos que venien de València, i passava per allí. Pues allò se desbordà i feu mal. La riuà feu prou de mal, prou de mal. A mi me duien en carro a punxar.

Claro, perquè entonces tu ja eres practicant.

Sí, en el 57.

Tenies 23 anys.

Jo és que fiu molt prompte, jo acabí la carrera crec que als 19 anys. 19 o 20 anys. I enseguida me fiquí a punxar. I punxant i... anàvem a punxar, i jo pues prenia la tensió... entonces se ficaven els goteros en casa. Aixina com ara no ne fiquen cap, entonces en vez d'anar als hospitals molta gent moria en casa. I anàvem... n'hi hava molta faena. N'hi hava molta faena. Jo vaig patir a muntó, per això li plantí cara a Antonio: yo no continuo, jo estic cansada ja. I me cansí i és quan jo ja me fiquí a treballar, estant Juan Antonio en la facultat d'Econòmiques, que ja tenia 18 o 19 anys el meu fill.

La informació que tenim és que va haver ajuda en algun moment, [45 min.] van anar els militars a netejar... No sé si això arribava a les cases de la Punta, per exemple.

Ajudes?

Militars a traure el fang, gent a portar menjar...

Sí, sí, sí. En aquell entonces lo que era l'Ajuntament enviava... i Capitania, enviava als soldats pa ajudar a retirar aigua, i... ací se pergué casi tot, per lo menos en Natzaret. En Natzaret se pergué molt. Antes se feia... ara no ho feu, però antigament se feia el dot quan escomençaven les filles a tindre certa edat, pues hala: els eixugamans, llençols i

totes ixes coses, s'anaven fent i en baüls les mares anaven... I això tot se pergué. La riuà s'endugué molt al mar, s'endugué molt. Molt s'endugué.

La festa de la Mare de Déu dels Desemparats

Volíem preguntar-te per la festa, la Mare de Déu dels Desemparats.

La Mare de Déu dels Desemparats és un punt a banda. Això tu ja saps que hi ha molta devoció per ella. La festa de la Mare de Déu dels Desemparats tu has entrevistat a [Vicente \[Adelantado\]](#), la festa del Cristo pues és una festa molt voluminosa, té moltíssima gent, i mosatros pues som quatre... no sé si ne som quinze o setze, i tot la majoria majors. I en damunt no s'entenem. Però fem lo que podem, fem loteries...

Vos ix molt bé!

Mos ix prou bé. És molt vullguda, tu ja saps que la Mare de Déu és molt vullguda ací, que encara que no siga u creient pues l'adora molt, i mosatros la fem amb molt de gust. Jo no me vist de clavariessa, no m'he vestit mai. Jo soles és per la festa.

Sí, sí. Jo tamé tenia un nóvio. Jo tenia un nóvio. No el meu home, un nóvio antes. I en aquell entonces una dona que se ficava a festejar amb un xic i renyia, pues això era molt mirat. I un dia la tia Concha 'la Manrona' pues jo anava en bicicleta i anava plorant, i quan aplegue allí me fa, diu: "per què plores, Luisita?", i ella com havia renyit amb el nóvio se creïa que jo plorava per el nóvio, i me dia: "mira, saps què te dic? Que no val una pesseta un home al costat d'una dona. Aixina és que no tens que plorar per ningun home". I dic: "tia Concha, si jo no plores per ell, plores per si no me case" [risses]. Que jo me volia casar, què collons! Jo me volia casar!

Ai, què valenta la dona, eh?, la Manrona.

Ah, sí! La tia Concha la Manrona. "Tu no, pels homes... tu tranquil·la! Jo dic: si jo no plores per ell, tia Concha, plores per si no me case". Com entonces... "se queda pa vestir sants", pues jo dic: ja m'he quedat pa vestir sants! I jo me volia casar.

L'organització de la festa és una junta o algo aixina?

A vore, jo sóc la tesorera, sóc la que maneje els dinés, i la que rinyc. Però no estem mai conformes. Com som quatre rates tots volem manar i se passa mal.

I l'estructura? Lo que et preguntava és: sou una junta, o sou una comissió, o sou una associació...?

Som... a vore, Vicente... és més festa religiosa la nostra que la de Vicente, sin embargo Vicente està més involucrat, està més situat ahí que mosatros. Però mosatros com és poquet, som poquetes, pues tenim que fer, pues dins de les possibilitats dels dinés que tenim pues se fa pues una missa, que ve el coro bo, ve un coro molt bo, se fa una missa bonica, una missa cantà, que és la festa major, el dia de la festa major. Mosatros antes féiem les paelles, que les continuem fent, però al principi les paelles que se feien venien... cada una duia el seu arreglo i se la feia ell, i féiem un tipo de concurs i donàvem un prèmit o dos prèmits. Bueno, pues después d'això, mosatros, venint el Roget els primers anys, pues donàvem els arreglos pa'ls pobres, donàvem els arreglos de les paelles. O siga que mosatros és una festa... siguent molt religiosa, és més tipo falla ells que mosatros. Al ser poquetes pues se reunim els divendres, fem un soparet... duguem el soparet de bocadillo, i pues aigua o cervesa, cada u du lo seu, o paguem

<https://natzaretpedia.com/arxiu/luisa-tamarit-practicant/>

entre tots lo que gastem, però al millor se n'ajuntem sis o set, o huit o nou, dependix de cada una: "jo hui no puc anar", per el WhatsApp, "hui no puc anar jo", "jo demà no vaig", i aixina pues se reunim. I clar, n'hi ha una junta directiva [50 min.] que està el president, està la secretària, està la vicepresidenta, està la tesorera, hi han dos vocals, i tamé està en la directiva la que du la loteria. Clar, ells ne són cent i pico, i mosatros ne som dèneu, o quinze o dèneu, dependix. Tu imagina't que no se pot comparar una festa amb l'atra. Però mosatros com és la Mare de Déu pues fem tot lo que podem i més. I això és lo que n'hi ha; i ens reunim, ara per exemple fem la junta de directiva, se feren preguntes i se feren propostes que la directiva pues ho diu i después fem la junta general i la junta general decidix.

Però sí que teniu clavariesses, clavaris...

Sí, tenim clavaris, la clavariessa major, ahí se fa de tot. Amb menos escala...

És una gran festa, molt volguda...

Sí, és molt festa, molt volguda, i a l'hora de la provessó hi ha molts vitorets, i hi han molts portaors que rinyen per dur-la, i molt bonic.

«Yo, Luisa Tamarit Borí»

Yo, Luisa Tamarit Borí, nacida el domingo 4 de noviembre de 1934 en el Camino Viejo del Saler a la Punta, hija de Manuela Borí Zanón y Ramón Tamarit Pérez, maestro nacional que ejerció en la Punta, denominado como apodo "Flores".

Adquirí los títulos de Matrona y Practicante ejerciendo, una gran parte de mi vida, en mi pueblo natal, la Punta. He sido una enamorada, soy y seré, de este rincón que me vio nacer; he convivido con ellos y en cada una de las casas, que las consideraba mías, en ellas desayunaba y comía y a veces dormía la mayoría de los días. Mi medio de transporte era una bicicleta con un portamaletas donde llevaba a casa lo que daba el tiempo.

Todas las casas son para mí recordadas con mucho amor. Cuyos apodos no me dirijo porque son inolvidables para mí y temo dejarme alguno.

Ejercí como profesora particular dando repaso y preparando de bachiller a muchos niños. Cada casa eran familia de la otra y todos éramos familia de todos.

Cortaron el pueblo por el progreso y dividieron nuestra Punta amada en dos, partiéndonos el corazón.

Recuerdo cuando yo estaba embarazada, familias entrañables que me esperaban para darme una taza de caldo y un café de *perolet*.

Sus fiestas eran grandes como grandes eran ellos: corrida de caballos en el Caminot, cenas en Casa Batiste, variedades por famosos y artistas de aquella época. Sus procesiones eran de lujo. Hay que decir que la gente que vivía en aquella época era la mayoría de bastante buena posición social.

Tengo muchas e inolvidables anécdotas que no puedo contar porque no terminaría nunca y se hace muy largo.

Entre ellas un niño esperando tomar la comunión y con su traje hecho; se puso enfermo y se esperaba su fatal desenlace. Yo me quedaba noche y día en su casa, eran los primeros antibióticos y se le administraba cada pocas horas; gracias a Dios finalmente todo salió bien. Esa casa siempre estaba llena de gente.

Este pueblo tiene una iglesia que muchos pueblos grandes la quisieran tener, y con una larga historia. La gente que ya no habita allí acuden para que no termine su tradición, siendo su patrona la Inmaculada Concepción.

Es un pueblo con alcalde pedáneo, y junto con el ayuntamiento y pocos clavarios siguen organizando las fiestas por seguir su tradición.

Soy una enamorada de la Punta y de la huerta valenciana. Repito, el progreso va terminando con su tierra y la riqueza que de ella mana.